

ГОЛОВЕЙ МИХАЙЛО ІВАНОВИЧ (до 80-річчя від дня народження)

Переш Є.Ю., Поторій М.В.

Михайло Іванович Головей – відомий український вчений у галузі неорганічної, фізичної хімії, кристалохімії, хімії твердого тіла, є провідним спеціалістом із матеріалознавства функціональної електроніки. В місті Ужгороді ним створено наукову школу хіміків-матеріалознавців із розробок фізико-хімічних основ і технології одержання складних хімічних сполук як матеріалів функціональної електроніки.

М.І.Головей народився 27 жовтня 1925 року в багатодітній селянській сім'ї, в селі Сімер Перечинського району Закарпатської області. Початкову освіту здобув в Сімерській народній школі

(1932–1937 рр.) та в Перечинській горожанській школі (1937–1941 рр.). З перших днів звільнення Закарпаття він бере активну участь у громадському та політичному житті рідного краю. У 1947–1948 роках закінчує підготовчі курси при Ужгородському державному університеті і, здавши екстерном екзамен на атестат зрілості при СШ №1 м. Ужгорода, в 1948 році вступає на хімічний факультет Ужгородського університету. У 1953 році Головей М.І. закінчує з відзнакою університет і продовжує навчання в аспірантурі при кафедрі фізичної і колоїдної хімії.

У подальшому наукова та науково-організаційна діяльність М.І.Головея була

пов'язана з рідним університетом. В ній можна виділити три основні етапи. Перший з них (1952–1959 рр.) стосується навчання в університеті, аспірантурі та перших років після аспірантури і пов'язаний з науковою тематикою кафедри фізичної та колоїдної хімії УжДУ у галузі кінетики та каталізу. Під керівництвом професора П.М.Стадника. Він провів серію досліджень по каталітичному окисненню водню, спиртів та вуглеводнів. Написав кандидатську дисертацію на тему: “Каталітичне окислення метанолу із використанням “гартування””, яку захистив у 1958 році в Інституті фізичної хімії АН УРСР. На розроблену в дисертації методику одержано перше в УжДУ авторське свідоцтво. Після закінчення аспірантури М.І.Головея було залишено на роботі на кафедрі, де він працював на посадах асистента та старшого викладача.

У 1960 році М.І.Головея було обрано доцентом кафедри аналітичної та неорганічної хімії і призначено деканом хімічного факультету (до червня 1968 р.р.). Цей період можна виділити як другий етап творчої діяльності, коли особливо проявляються його організаторські, педагогічні та наукові здібності. Завдяки його ініціативі за три роки набір на хімічний факультет зростає з 50 студентів в рік (25 на денну і 25 на вечірню форму навчання) до 125 (75 на денну і 50 на вечірню). Для підготовки викладацьких кадрів, необхідних для перспективного хімічного факультету суттєво розширяється аспірантура, а для покращення якості підготовки студентів в 1961 році він організує читання спецкурсу “фізико-хімічні методи дослідження” та лабораторію для виконання спецпрактикуму з цього спецкурсу для всіх спеціалізацій студентів. У 1963 році М.І.Головей засновує на факультеті кафедру загальної і неорганічної хімії, якою завідує до 1966 року. Враховуючи появу нової галузі в

хімічній науці – “хімію напівпровідників”, – в 1964 році вперше серед хімічних факультетів університетів України він організує в УжДУ спеціалізацію студентів з хімії напівпровідників, а в 1966 році з такою назвою і кафедру, перейменовуючи її з часом в кафедру “хімії твердого тіла і напівпровідників”, якою завідує до 1976 року. Ідея організації такої кафедри і нового наукового напрямку у нього виникає ще у 50-і роки, коли він захопився питанням адсорбції і каталізу на напівпровідниках. Творчо опрацювавши ідеї Н.О.Горюнової, М.І.Головей на основі електронної будови атомів та їх розміщення в Періодичній системі, а звідси і передбачуваного характеру хімічної взаємодії розробляє чітку систему одержання складних напівпровідникових речовин у вигляді полі- і монокристалів, тонких плівок та склоподібних матеріалів. Для проведення експериментальних досліджень в цій галузі ним було створено ряд нових навчальних та наукових лабораторій, зокрема, лабораторій по одержанню особливо чистих речовин та їх аналітичного контролю; синтезу складних сполук та одержанню їх у вигляді моно- та полікристалів, склоподібних та тонкоплівочних матеріалів; дослідженню їх структури (рентгенофазовий та рентгеноструктурний аналізи), термодинамічних, термографічних та електрофізичних параметрів одержуваних речовин. Необхідно підкреслити, що саме в цей період (1960–1976 рр.) зусиллями М.І.Головея в УжДУ був сформований самостійний науковий напрямок у галузі складних напівпровідникових матеріалів.

Для більш швидкого розвитку започаткованого наукового напрямку та обміну досвідом М.І.Головей встановлює тісні контакти з провідними спеціалістами в цій галузі ряду наукових

закладів СРСР, куди часто направляє на стажування студентів, аспірантів та співробітників. Добре розуміючи, що без глибоких фізичних досліджень одержані матеріали не знайдуть практичного застосування, він встановлює тісні контакти з кафедрою фізики напівпровідників, якою завідував проф. Д. В. Чепур. Так під керівництвом М. І. Головей було підготовлено ряд спеціалістів-матеріалознавців, разом з якими одержано десятки складних речовин, що представляють інтерес як матеріали функціональної електроніки. За результатами розроблених методик кафедра заключає госпдоговори з багатьма організаціями на значні суми, чим поповнює бюджет університету, а кількість співробітників кафедри в 1975 році зростає до 135 чоловік. У 1972 році при кафедрах фізики напівпровідників та хімії твердого тіла і напівпровідників створюється проблемна лабораторія по одержанню і дослідженню складних напівпровідників, в якій М. І. Головей обіймає посаду наукового керівника хіміко-технологічного відділу. Ця лабораторія і стала базою для відкриття в 1992 році при УжДУ Науково-дослідного інституту фізики і хімії твердого тіла. Узагальнюючи проведені дослідження, М. І. Головей в 1974 році в Інституті проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича АН УРСР блискуче захищає докторську дисертацію на тему: "Дослідження в галузі потрійних халькогенідів систем $A^I(A^{II})-B^Y-C^{VI}$ ", а в 1976 році йому присуджено наукову ступінь професора.

Одержанням матеріалів, перспективних для проблем функціональної електроніки, технологія яких розробляється на кафедрі хімії твердого тіла і напівпровідників Ужгородського університету, зацікавилася Міністерство хімічної промисловості та керівники Всесоюзного науково-дослідного інституту

монокристалів з м. Харкова, що сприяло створенню в липні 1976 року в м. Ужгороді науково-дослідної спеціалізованої лабораторії нелінійних і електрооптичних кристалів ВНДІ монокристалів. Начальником цієї лабораторії призначається М. І. Головей, при цьому він одночасно залишається професором створеної ним в університеті кафедри. За розробленим М. І. Головеєм чітким планом структури лабораторії, при безпосередній участі у його виконанні, опираючись на молодь – своїх учнів, за короткий час було створено всі необхідні умови для успішного виконання наукових досліджень. Саме з цією лабораторією, а в подальшому – і з відділом оптичних матеріалів квантової електроніки Інституту електронної фізики НАН України пов'язаний третій етап наукової діяльності М. І. Головей – етап продовження наукових досліджень в галузі складних халькогенідних матеріалів, розробка фізико-хімічних основ і технологій одержання монокристалів та тонких плівок халькогенідних та кисневих сполук як функціональних матеріалів акустооптики і нелінійної оптики, оптоелектроніки, напівпровідникової і лазерної техніки та дозиметрії. Протягом десяти років існування спеціалізованої лабораторії нелінійних і електрооптичних кристалів вдалося виконати низку урядових постанов по розробці і впровадженню в практику технології одержання нових монокристалів для потреб нелінійної оптики, акустооптики й електрооптики, захисних і просвітлюючих та інтерференційних покриттів оптичних елементів лазерної техніки (зокрема для потужних технологічних лазерів). В 1986 році лабораторія переведена в Ужгородське відділення Інституту ядерних досліджень АН України. За пропозицією М. І. Головей лабораторія була реорганізована у відділ оптичних матеріалів квантової електроніки, яким

він завідував до виходу в 1990 році на пенсію. В листопаді 2003 року по запрошенню Київського славистичного університету організує кафедру економіки і природничих дисциплін в Закарпатській філії КСУ, якою завідує і сьогодні.

Своїми науковими дослідженнями, створенням наукових та навчальних лабораторій, організацією випуску спеціалістів в цій сучасній галузі хімічної науки М.І.Головеєм створено потужну наукову школу в галузі хімії і технології складних напівпровідникових сполук як матеріалів функціональної електроніки. В роки роботи в університеті М.І.Головей проводить надзвичайно важливу роботу не тільки безпосередньо в університеті. Він надає допомогу ряду підприємств і шкіл області (Виноградівський завод сантехнічних виробів, Вертолітний завод в с. Дубове, Мукачівський завод комплектних лабораторій, перечинські заводи "Стеатит" та лісохімкомбінат та інші). Він депутат Ужгородської міської Ради, засідатель облсуду, голова товариства ім.Д.І.Менделєєва, член обласного правління товариства "Знання" і т.д. Вперше серед університетів України організує хімічні олімпіади юних хіміків. Всіма засобами сприяє розвитку серед студентської молоді спорту, художньої самодіяльності, покращуючи цим їх активність і фахову підготовку. М.І.Головей – організатор ряду Всесоюзних наукових конференцій, виступає з доповідями та лекціями, приймає участь в обміні досвідом не тільки в ряді наукових і навчальних закладів СРСР, але також в Чехословаччині, Угорщині та Югославії.

Створена М.І.Головеєм наукова школа, не дивлячись на деякі фінансові труднощі, успішно розвивається і сьогодні. Започатковані ним дослідження продовжуються в Ужгородському національному університеті під керівництвом професорів Є.Ю.Переша та

Ю.М.Височанського, у Волинському університеті завідувача кафедри проф.І.Д.Олексеюка, у Мінському інституті електроніки проф.І.В.Боднара, в Ужгородському відділенні запису інформації АН України с.н.с.О.В.Богданової, в Інституті електронної фізики НАН України під керівництвом проф.П.П.Пуги та інших.

М.І.Головей є спеціалістом в галузі неорганічного синтезу, росту кристалів, фізичної хімії та матеріалознавства функціональної електроніки. В цих галузях ним опубліковано біля 350 наукових праць, одержано 20 авторських свідоцтв, під його керівництвом виконано 39 наукових держбюджетних та госпдоговірних тем.

М.І.Головей неодноразово обирався членом спеціалізованих Наукових Рад АН СРСР, АН УРСР, Державного комітету науки і техніки СРСР, членом Наукових спеціалізованих Рад по захисту кандидатських і докторських дисертацій при Ужгородському і Львівському державних університетах. Він є почесним хіміком СРСР. Нагороджений орденом Трудового Червоного прапора, медалями АН СРСР, АН УРСР, ВДНГ СРСР, грамотами Міністерства освіти УРСР, Міністерства вищої і спеціальної середньої освіти УРСР, рядом інших медалей, грамот, премій, подяк.

Під його керівництвом виконали кандидатські дисертації 15 чоловік, 6 учнів і працівників, продовжуючи і розвиваючи започатковані М.І.Головеєм наукові дослідження, захистили докторські дисертації.

За цикл робіт "Хімія, технологія і властивості складних халькоген-галогенних матеріалів" М.І.Головей разом з його учнями став лауреатом Державної премії України в галузі науки і техніки за 2000 рік.

Нині в руслі сформованого ним наукового напрямку працює 10 докторів та понад 50 кандидатів наук. Значний

внесок у розвиток започаткованого ним наукового напрямку вносять доктора хімічних наук Є.Ю.Переш, Ю.В.Ворошилов, І.Д.Олексеюк, М.В.Поторій, Й.С.Балог, І.В.Боднар та ряд кандидатів наук, якими вивчено характер хімічної взаємодії в багатьох потрійних та більш складних системах, розроблено технологію одержання понад 200 складних сполук у вигляді моно- і полікристалів, стекол і тонких плівок, вивчено їх склад, структуру, фізико-хімічні властивості, встановлено шляхи їх практичного використання.

Школа М.І.Головея була організатором ряду Всесоюзних та Українських конференцій, шкіл і симпозіумів по матеріалознавству в

Ужгороді (1966, 1969, 1975, 1980, 1988, 1994, 1998, 2000).

У 2001 році М.І.Головей організував і став завідувачем кафедри в Закарпатській філії Київського славістичного університету, де успішно працює і по сьогодні. Професор Головей М.І. в свої 80 років енергійний, сповнений ідей і цілеспрямований. В філіалі Славістичного університету читає лекції, активно сприяє розвитку створеної ним школи напівпровідникового матеріалознавства, приймаючи активну участь у наукових конференціях, щиро ділиться набутим науковим і життєвим досвідом з підростаючим поколінням. Тож хочеться побажати ювіляру міцного здоров'я та довгого творчого багатоліття.